

YAŞAM (EROS) VE ÖLÜM DÜRTÜSÜ (THANATOS): ANTİK ROMA NEŞELİ İSKELET MOZAIĞI LIFE (EROS) AND DEATH INSTINCT (THANATOS): ANCIENT ROMAN MOSAIC OF CHEERFUL SKELETON

Ekrem GÜNER^{*}
Tonguç DEMİR BERKOL**
Serdar SALMAN**
Hasan Mervan AYTAÇ**
Yusuf Ezel YILDIRIM**
Şebnem İZMİR GÜNER***

Öz

Güncel hayatın psikopatolojisini anlamada geçmiş yaşantıların, geçmiş kültürlerin ve arkeolojik bulguların önemi büyüktür. Geçmişten günümüze gelen en önemli sanatlardan biri olan mozaik sanatı; küçük, üç boyutlu ve birbirine benzemeyen parçaların bir araya getirilip resim veya desen oluşturacak şekilde dizilmesidir. En güzel örnekleri, Roma uygarlığı döneminde yapılmış olan mozaiklerin geçmişi beş bin yıl önce Sümerlere kadar uzanmakta ve geçmişten geleceğe ışık tutmaktadır. Antakya sınırları içindeki Antiocheia Antik Kenti'nde, 2016 yılında tesadüfen bulunan üç parçalı taban mozaığında resmedilen bir iskelet ve beraberindekiler oldukça ilgi uyandırmıştır. MS. 3'üncü yüzyıl Roma dönemine ait olduğu iddia edilen bu mozaikte bacaklarını uzatmış, sol eli ile kadeh tutan, sağ eli kafasının üzerinde, sağ tarafında bir testi şarap ve ekme bulunduran bir iskelet görülebilmektedir. Mozaığın üst kısmında kısaca "neşeli" olarak çevirisi yapılabilecek ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ (euphrosynos) yazısı izlenmektedir. Bahsi geçen iskelet mozağı ve mozaığın ifade ettikleri, eserin yapıldığı süreçteki temel motivasyonun ve anlamın çokça dışında olabilme ihtimalini göz önünde bulundurarak, ölüm ve yaşam dürtüsü çerçevesinde psikanalitik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mozaik, Ölüm, Yaşam, Psikanaliz.

Abstract

It is an important to be aware of past experiences, past cultures and archaeological findings to understand the psychopathology of daily life. One of the most important arts from the past is the mosaic art where small, three-dimensional and non-identical parts are brought together to form a picture or figure. The Romans had made the most beautiful ones which were first tried by Sumerians five thousand years ago and sheds light from the ancient ages to the current time. A skeleton and accompanying figures depicted in the three-piece floor mosaic was found incidentally during the excavations in Antiocheia the ancient city of Antioch in 2016, have attracted considerable interest. That mosaic of the Roman belongs to the third century AD. It can be seen the skeleton with stretched legs that hold a glass of wine with the left hand, put it's right hand over the head, also had a pot of wine and bread at the right side. The scripture can be translated as ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ (euphrosynos) or "cheerful" had written at the top of the mosaic. In this article, the mosaic of skeleton and images on it was tried to be evaluated psychoanalytically in the frame of death and life instinct despite the possibility of misrepresenting their true meaning and underlying motivation.

Keywords: Mosaic, Death, Life, Psychoanalysis.

GİRİŞ

Psikanalizin temel amacı insan ruhunu ve problemlerini çözümlenektir. Freud, çocukluk yaşantılarının güncel yaşamdaki psikopatolojileri anlamada çok önemli veriler içerdiğini saptamıştır. Benzer şekilde yaşanan güncel hayatın psikopatolojisini anlamada da geçmiş yaşantıların, geçmiş kültürlerin, arkeolojik bulguların önemi gittikçe belirginleşmiştir. Geçmişten günümüze gelen en önemli sanatlardan biri olan mozaik sanatı, resim alanlarından biri olarak, küçük, üç boyutlu ve birbirine benzemeyen parçaların bir araya getirilip resim ve ya desen oluşturacak şekilde dizilmesidir (Üstüner, 2002). Temelde zemin döşemesi

* Bakirköy Dr. Sadi Konuk Education and Research Hospital, Urology Clinic.

** Bakirköy Prof. Dr. Mazhar Osman Mental Health and Neurological Disorders Education and Research Hospital, Psychiatry Clinic.

*** İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Kolan International Hospital, Hematoloji Kliniği ve Kemik İliği Nakli Merkezi.

olan mozaikler, beş bin yıl önce ilk kez Sümerlerden itibaren birçok medeniyette yer almakta ve geçmişten geleceğe ışık tutmaktadır (Ling, 1998). Yaratılmış olan her eser, içerdiği imgeler ve olası yorumlarla yaratıldığı tarih dilimine ve yaratıcısına ait izler taşır (Crockett, 1958). Eserin yaratıldığı süreçte sanatçının temel motivasyonlarını bilemesek de sanat eserinde kullanılmış olan imgeler, sanatçının bilinçdışındaki dürtülerden izler taşır. Eseri görenler bu alt anlamlardan haberdar olmayabilir ancak o anlamı hissedebilirler.

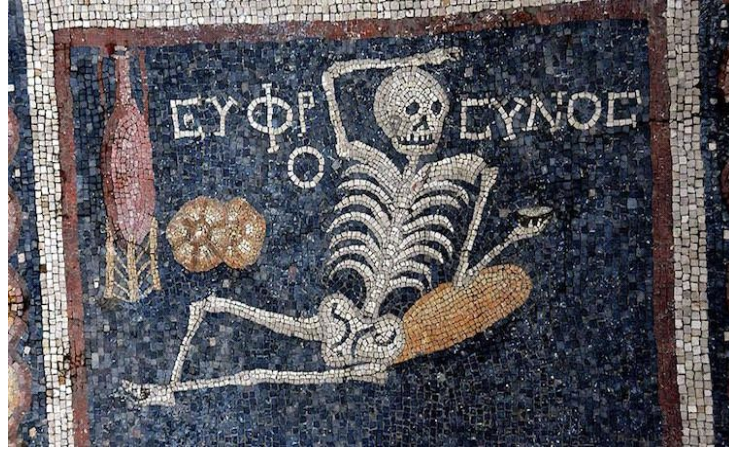
Dürtü ilk olarak organizmayı bir amaca yönelten enerji yükünü içeren dinamik güçler olarak tanımlanmıştır (Akvardar & Çalpak, 2010). Dürtü; kaynağı, amacı, nesnesi ve belli bir baskısı olan bir güç olarak değerlendirilmiştir. Freud, kişide birbiri ile karşıt iki temel dürtünün varlığını açıklamıştır: Eros (sevi) ve Thanatos (yok etme). Eros, Yunan mitolojisinde aşk tanrısına, Thanatos da ölüm tanrısına verilen isimdir. Eros' un amacı, yaşamı devam ettirmek adına, yeni bağlantılar kurarak bütünlük oluşturup, bu bütünlüklerin bozulmadan devamlılığını sağlamakken, Thanatos Eros'un kurduğu bağlantıları ortadan kaldırıp nesneyi yok etmeyi amaçlamaktadır. Freud'a göre yaşamın nihai hedefi ölümdür ve cansız olan maddeler canlılardan önce var olduğu için ölümlerle her canlı bir kez daha cansız bir konuma geri dönecektir (Freud, 1938). Bir grup içgüdü, mümkün olan en çabuk şekilde yaşamın nihai hedefine ulaşmak için hareket ederken; diğer grup ise yeni bir başlangıç yapmak ve yaşamı devam ettirmek için uğraşır. Başlangıçtan itibaren hayat ve ölüm iç içedir ve dürtüler de, yaşam ve ölüm arasında konumlanır. Birleştiren ve yıkan güçlerin aralarında kurulan bağlar sayesinde denge sağlanmaktadır. Yaşam dürtüsü bağları güçlendirmeyi, sürekli heyecan ve zevk almayı isterken, ölüm dürtüsü ise, yaşamsal enerjiyi sıfıra indirme, sakinliğe ve hareketsizliğe geri dönüş yapmak isteyerek tüm gerilimlerin yok edilmesini hedeflemektedir (Tunaboylu, 2004). Yaşam ve ölüm dürtüsünün birbirleriyle olan karşılıklı ve karşıt ilişkileri hayatın kendisini oluşturmaktadır. Bu yazımızda Anadolu'da keşfedilmiş Roma dönemine ait bir mozaik resmi ve ifade ettiklerini ölüm ve yaşam dürtüsü çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız.

OLGU SUNUMU

Dünyada geçmişe dönük insan izleri yüz binlerce yıl geriye giderken, insan eli ev eşyası, av aletleri, yaşam alanı barınak ve mağaraların tarihinin ise ancak 30-50 bin yıl geriye gittiği görülmüştür. Özellikle yerleşik hayata geçişten sonra birbiri ve çevresi ile ilişkileri artan insanlar, kendini ve çevresini çeşitli şekillerde ifade etmeye çalışmıştır. Bu amaçla duvar resimleri, freskler, çeşitli figürler, heykeller, rölyefler ve mozaikler kullandığı araçlar olmuştur. Yazının bulunması ile bu görsel ifadeler yazı da eklenmiştir. İnsanların çizgi ve yazıyı keşfi ile bıraktıkları yazılı eserler de insanın son 6-7 bin yılına ışık tutmuştur (Donbaz, 2002). Olgumuz olarak yer verdiğimiz mozaik, Antakya'nın Antiocheia Antik Kentinde 2016 yılında tesadüfen bulunmuştur. Antakya mozaikleri, Roma ve Bizans dönemine ait eserlerden oluşur ve yapıldığı dönemin egemen olan inanç sistemleri, felsefi akımları, sosyokültürel ve ekonomik yaşamı hakkında izler taşımaktadır. Antakya mozaiklerinde işlenen konulara genel olarak baktığımızda: mitoloji, doğa, günlük yaşam, dekoratif unsurlar ve soyut kavramlardan seçilmiştir. Bu dönem mozaiklerinde sanatçıların isimlerine rastlanmamaktadır. Genellikle yapıların tabanlarında kullanılan rengarenk mozaikler, şehirde yaşayanların ekonomik açıdan refah seviyesinin yüksek olduğunun bir göstergesidir (Campbell, 1988). Yazımıza konu olan mozaik, Roma dönemine ait olduğu bilinen ancak üzerindeki yazıtın anlamı ile ilgili fikir birliğine varılmamış ve tartışmaların devam ettiği bir iskelet mozaığıdır. MS 3'üncü yüzyıla ait olduğu iddia edilen bu mozaikteki iskelet sağ tarafında bir testi şarap ve ekme bulundurmakta, sol eli ile bir kadeh tutup sağ elini ise kafasının üzerinde tutmakta ve bacaklarını rahatça uzatmış şekilde yatmaktadır. Mozaığın üst kısmı, ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ (euphrosynos) yani "neşeli" olarak çevirisi yapılabilecek bir yazıt barındırmaktadır.

Resim-1 (Pamir & Sezgin, 2016)

Resim-2 (Pamir & Sezgin, 2016)

TARTIŞMA

Yazımızda bahsi geçen iskelet mozaiği ve mozağin ifade ettikleri, eserin yapıldığı süreçteki temel motivasyonun ve anlamının çokça dışında olabilme ihtimalini göz önünde bulundurarak, ölüm ve yaşam dürtüsü çerçevesinde psikanalitik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İnsan evladı bu dünyada ne beklemekte ve ne için yaşamaktadır. Freud açısından bakıldığında bu sorunun cevabı 'haz' dır. Haz ilkesi yaşamın temelini oluşturmakta ve bizi yaşama bağlamaktadır. İskelet mozaği heykelinde de, mozağin temel yapılanmalarından birini bu 'haz' oluşturmaktadır. Mozaikteki iskeletin bir yönünde ekmek, diğer elindeki şarap ve oldukça rahat oturuş biçimi ile bize bir zevki-sefa âleminde izlenimi sunmaktadır. Ancak buradaki paradoks bu zevki-sefayı bir iskeletin sürüyor olmasıdır.

Hâlbuki ölüm her şeyi anlamsız kılmakta, hayattaki her şeyin ve hazzında bir gün geçeceğini bize hatırlatmaktadır. Tam bu noktada mozaik resmi iskeleti ve bir anlamda ölümü bize göstermektedir. Yani; Ölecek olacağını bil, bu dünyada ve bu hazlarda geçicisin imgesini yaratırken, ölsen bile hayattaki hazların değerini bil yorumunu da içermektedir.

Freud 1920 yılı öncesine kadar insan dürtüsel yapılanmasını oluşturan temel güdülenmeleri iki ana grupta inceliyordu Bu dürtü gruplarını; 'ben (veya kendini koruma) dürtüleri' ile 'cinsel dürtüler' olarak ikiye ayıran Freud'e göre, bunlar da sırasıyla bireyin yaşamda kalmasını ve türün devamlılığı sağlıyorlardı. 1920'li yıllarda ilk dürtü kuramını geliştiren Freud, ben (veya kendini koruma) dürtülerini, cinsel dürtülerin içinde yorumlayıp bir bütün olarak ölüm dürtüleri grubunun karşısına yaşam dürtüleri grubu olarak çıkarmıştır. Bireyin ruhsal işleyişinin, haz ilkesinden daha temel bir çatışma tarafından yönetildiğini ileri

süren Freud, bunu yaşam dürtüsü ve ölüm dürtüsü arasındaki temel çatışma olarak kavramsallaştırmıştır (Freud, 2016; Quinodoz, 2016).

Freud, "Haz ilkesinin Ötesinde" adlı eserinde ölüm dürtüsünün, bütün canlı varlıkların başlangıç yani cansız durumlarına geri dönme biyolojik ihtiyacından türediğini fakat; ölüm dürtüsüne -ya da yıkım dürtüsüne- libidonun parçası olduğu yaşam dürtüsünün (Eros) karşı durduğu iddia etmiştir. Freud'a göre; ölüm dürtüleri cansız maddenin canlanmasından kaynaklanmakta ve cansızlık durumunun yeniden oluşturulmasını istemektedirler, organik tutucu dürtüler yaşam sürecinin bütün zorunlu değişikliklerini kabullenip, yinelemek üzere saklamış olabilir. Dolayısıyla bu dürtüler değişiklik ve ilerleme için zorlayan güçlermiş gibi yanıltıcı bir izlenim ortaya çıkmıştır; oysa yalnızca şu ya da bu yolla eski hedeflerine ulaşmaya çabalamaktadırlar. Yaşamın hedefi eski, yaşayanın bir zamanlar terk etmiş olduğu ve gelişimin dolambaçlı yollarıyla geri dönmeye çabaladığı bir başlangıç durumu olmalıdır. Eğer bütün yaşayanların içsel nedenlerle öldüğünü, inorganik olana geri döndüğünü hiç istisnası olmayan bir deneyim olarak kabul edersek, sadece şunu söyleyebiliriz: 'Tüm yaşamın hedefi ölümdür.' Bunu tersinden alırsak da şunu söyleyebiliriz 'Cansız varlıklar, canlılardan önce vardı.' Freud dürtülerin gerçek doğasına ilişkin genel bir hipotez ileri sürer: 'Dürtü, canlı varlığın dışsal güçlerin bozucu etkisiyle terk etmek zorunda kaldığı önceki durumun yeniden inşasına doğru canlı organizmaya içkin bir tazyik olacaktır; bir nevi organik enselikle ya da organik yaşamdaki durgunluğun ifadesi' (Freud, 2016; Quinodoz, 2016; Tura, 2016)

Mozaiğin üst kısmı, ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ (euphrosynos) yani "neşeli" olarak çevirisi yapılabilecek bir yazıt barındırmaktadır. Bir 'iskelet mozaiği' bir 'ölü' nasıl neşeli olabilir? Dünya üzerinde yaşayan birçok insan için ölüm neşeli değil üzücü bir durumdur. Vücudumuzdaki tüm atomları bir arada tutmak için sürekli enerjiye ihtiyacınız vardır. Bu da bize sürekli enerji peşinde koşma, yani yemek yeme, bu yemeği bulma. Bu da tarihte bizim bazen av, bazen de avcı olmamıza neden olmuştur. Dünya tarih boyunca güç için ve enerji için savaşmıştır. Ölüm tüm bu 'savaşı' bitirmekte ve bir noktada 'huzur' sunmaktadır.

Bu süreçte trajik olan başka bir gerçeklikte, bu mozaik resminin var olduğu evin, orada yaşayan kişilerin çoktan yok oldukları ve tarihin sürecinde isimlerinin, adlarının kayıp olduğudur. Ancak bu mozaik resminin halen varlığını sürdürmesi ve birçok insanı cezbetmesi önemlidir. İnsan evladının tarih boyunca arzularından biri de ebediyettir...

Ebedi yaşamı bulma umudundaki insanı en iyi anlatan Gilgamesh destanının anlatıldığı tabletlerin onuncusunda şöyle bildirmiştir. Gilgamesh nereye koşuyorsun? Aradığın ebedi hayatı bulamayacaksın, çünkü tanrılar insanı yarattıklarında ölümü insanlara, ölümsüzlüğü kendilerine ayırdılar. Sana gelince; belini doldur, gece ve gündüz keyfine bak, her günün neşe dolu geçsin, gece gündüz sevin, dans et, temiz elbiseler giyin, başını yıka, suda paklan, elini tutan küçük zevklen, karın göğsünde mutluluk bulsun...' (Donbaz, 2002). Ölümsüzlüğü bulamayacak olan insan için kısaca 'hayat geçici, keyfine bak' şeklinde özetlenebilecek ifadelerin görsel örneği yazıda bahsedildiği üzere Hatay il sınırlarında keşfedilmiş Roma dönemine ait mozaik resmin ilk parçasında izlenmiştir (Resim 1, 2) (Pamir & Sezgin, 2016).

Bu açıdan değerlendirilirse "Neşeli İskelet Mozaiği" bir yönüyle rahat şekilde uzanan elindeki şarabı ile yaşam dürtülerini yücelten, diğer yönü ile iskelet imgesi ile ölmüş olmanın neşesi veya ölüm dürtüsünün içine geçtiği sanki yaşam dürtüsü ile ölüm dürtüsünün birlikteliğine gönderme yapan bir dürtü kolajı gibi ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akvardar, Y., Çalac, E. (2010). *Psikanalitik Kurama Giriş*. (Ed. Ayça Gürdal Küey), (4.Baskı), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Campbell, S. (1988). *The Mosaics of Antioch. Pontifical Institute Mediaeval Studies*.
- Crockett, C. (1958). *Psychoanalysis in Art Criticism. The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 17:1, Blackwell Publishing, 34-44.
- Donbaz, V. (2002). *Yazılı Belgeler Işığında Mezopotamya'da ve Anadolu'da Tıp. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi Kitabı*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Freud, S. (1938). *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış*, 80.
- Freud, S. (2016). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*. (çev. A. Babaoğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- Ling, R. (1998). *Ancient Mosaic*. British Museum Pres.
- Pamir, H., Sezgin, N. (2016). *The Sundial and Convivium Scene from the Rescue Excavation in a Late Antique House of Antioch. ADALYA XIX*, 251-280.
- Quinodoz, J. M. (2016). *Freud'u okumak*. (B. Kolbay, Ö. Soysal, Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tunaboylu İkiz, T. (2004). *Psikanalitik Bakış Açısından Ölüm Dürtüsü ve Kültüre Olan Yansımaları. Türk Kültüründe Ölüm Konferansı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü.
- Tura, S. M. (2016). *Haz İlkesinin Ötesi ve Oidipus Kompleksi, Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*. (çev. A. Babaoğlu) İstanbul: Metis Yayınları.
- Üstüner, A. (2002). *Mozaiik Sanatı*. Birinci Baskı, İstanbul: Engin Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Ştd.